

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В ГЛОБАЛЬНОМУ КОНКУРЕНТНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

КУЧУМОВА І. Ю.

кандидат економічних наук

Харків

Найбільш актуальною проблемою сьогодення є визначення ролі держави в управлінських взаємовідносинах вітчизняних товаровиробників для забезпечення їх міжнародної конкурентоспроможності. Світова глобалізація супроводжується лібералізацією міжнародного руху матеріальних і нематеріальних активів, наростанням конкуренції, структурною перебудовою економіки, інтернаціоналізацією підприємств, зростанням торгівлі послугами порівняно з торгівлею товарами, революційними змінами у сфері виробництва та споживання.

Зміни у навколишньому середовищі висувають одне з найважливіших завдань – підвищення конкурентоспроможності будь-якої соціально-економічної структури як показника, що інтегрує в собі переваги й недоліки розвитку в найрізноманітніших сферах. Підвищення конкурентоспроможності стає стратегічною метою управління підприємств різних галузей.

Цим питанням присвятили свої роботи такі закордонні вчені, як С. Л. Брю, Є. Дж. Долан, Д. Є. Ліндсей, К. Р. Маконелл, А. Медісон, П. Е. Самуельсон, М. Ю. Портер. Вітчизняні науковці І. Ф. Бінько, А. С. Гальчинський, Ю. І. Палкін, М. М. Єрмошенко, В. Є. Новицький, В. О. Онищенко, В. Т. Шлемко та інші працювали над проблемами економічної політики нашої держави. Необхідність державного втручання в ринкові механізми господарювання зумовлює потребу обґрунтування змісту й ролі економічної політики для підприємств.

Метою статті є визначення ефективної регулюючої ролі держави щодо міжнародної конкурентоспроможності національних товаровиробників.

Становлення нової моделі розвитку світової економіки вимагає глибокого переосмислення всіх показників, що характеризують становище України у світі, масштаби й ефективність її участі в зовнішньоекономічних зв'язках. Якщо раніше велика увага приділялась обґрунтованій довгостроковій спеціалізації, то сьогодні цей показник розчиняється серед інших, які відображають елементи нового усвідомлення конкурентоспроможності. Такі фактори, як природні і трудові ресурси, внутрішній ринок, співвідношення рівнів витрат і цін, структурні і науково-технічні фактори на сьогодні доповнюються соціально-культурними, управлінськими, політичними та іншими факторами.

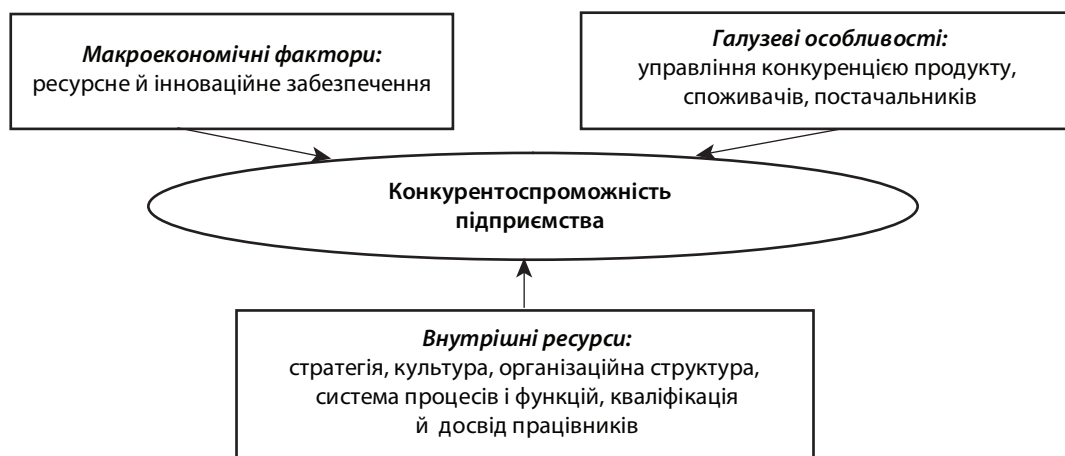
Серед конкурентних переваг національних товаровиробників України в зовнішньоекономічних зв'язках можна виділити такі:

- ✦ територіальні й природні умови – країна розташована в Центральній Європі, омивається теплими морями, має сприятливий клімат і умови для ведення сільського господарства (переважно рівний рельєф, близько 25% світових запасів чорнозему тощо);
- ✦ сировинні ресурси – Україна володіє близько 5% світових сировинних ресурсів, займаючи менше ніж 0,5% території світу і маючи менше ніж 1% населення від загальної чисельності населення у світі;
- ✦ значний виробничий потенціал – Україна посідає провідні місця у світі з виробництва чавуну, сталі на душу населення; такі галузі як літакобудування, енергетика, космічна промисловість використовують новітні технології на рівні кращих світових досягнень;
- ✦ досить розвинена інфраструктура;
- ✦ наявність достатньо кваліфікованої й водночас дешевої робочої сили (порівняно з розвинутими країнами світу) [7].

Міжнародна економічна конкурентоспроможність України, незважаючи на деякі зрушення, ще є недосконалою і не відповідає економічному потенціалу держави. Конкурентоспроможність виробників визначається багатьма факторами. Велике значення мають галузеві особливості формування конкурентоспроможності підприємства (*рис. 1*) [1].

Відомий учений-економіст М. Портер [3, 4] зробив висновок про те, що стійкі конкурентні переваги можуть базуватися тільки на конкурентних перевагах її окремих галузевих кластерів – неформальних спілок галузевих і суміжних компаній, що характеризуються здатністю взаємного посилення конкурентних переваг. Породження в галузі організації-кластера сприяє зміцненню конкурентоспроможності й зростанню конкурентного потенціалу. Ці завдання формування конкурентоспроможності були раніше усвідомлені та обґрунтовані науковцями України і неодноразово декларувалися, проте лише сьогодні є підґрунтя для їх практичного втілення.

У методологічному плані важливою є класифікація національних економічних інтересів. Вітчизняні економісти-теоретики не виробили єдиного підходу до їх класифікації та структуризації. Так, В. Т. Шлемко та І. Ф. Бінько [8] пропонують класифікувати національні економічні інтереси за такими ознаками: *по-перше*, за ступенем важливості (життєво важливі, стратегічні, тактичні); *по-друге*, за тривалістю дії (довготермінові, середньотермінові, короткотермінові); *по-третє*, за характером зіткнення (паралельні, конфронтаційні, розбіжні, спільні); *по-четверте*, за місцем дії (внутрішні, зовнішні); *по-п'яте*, за ступенем реалізації (нереалізо-

Рис. 1. Особливості формування конкурентоспроможності підприємства

вані, частково реалізовані, реалізовані); *по-шосте*, за сферами реалізації (виробничі, фінансові, експортно-імпорتنі, технологічні, інституційні, військово-економічні, соціально-економічні, демографічно-економічні, еколого-економічні тощо).

Український учений-економіст М. М. Єрошенко [6] класифікує національні економічні інтереси за рівнями вияву, виокремлюючи національні економічні інтереси першого та другого рівнів. На його думку, інтереси першого рівня є виявом глибоких, об'єктивних суперечностей в економічній сфері (наприклад, між потребами економіки в різних ресурсах, необхідних для її ефективного функціонування, і можливостями їх забезпечення). Це так звані базові інтереси, які мають стратегічний і довгостроковий характер, а саме:

- ✦ задоволення матеріальних і духовних потреб людей;
- ✦ оптимальне забезпечення потреб економіки в різного роду ресурсах, необхідних для її ефективного функціонування;
- ✦ задоволення потреб економіки в ефективному економічному механізмі, заснованому на засадах ринкової економіки;
- ✦ забезпечення потреб економічної системи в ефективній структурі державного управління й регулювання.

Національні економічні інтереси другого рівня класифікують, виходячи з необхідності реформування національної економіки та створення адекватної її інфраструктури.

Необхідність відокремлення національних економічних інтересів країни першого й другого рівнів продиктована їх специфікою, яка полягає в тому, що вони доповнюють систему національних економічних інтересів, а також сприяють реалізації інтересів першого та другого рівнів. Саме з такого розуміння національних економічних інтересів у міжнародній сфері й формується поняття зовнішніх економічних зв'язків, які в кінцевому результаті покликані обслуговувати національну економіку, забезпечувати її необхідними сировинними ресурсами, сприяти взаємовигідному еквівалентному обміну із зовнішнім світом, залученню технічних та інноваційних новинок і створювати відповідні умови для

міжнародної конкурентоспроможності національних товаровиробників.

Аналіз національних економічних інтересів країни в міжнародній сфері неможливий без розгляду зовнішньоекономічної сфери національного економічного зростання. Слід, насамперед, відзначити її дуалістичну природу. З одного боку, відокремлення національної економіки від світового господарства, може мати негативні наслідки для народногосподарського комплексу, пов'язані з обмеженими можливостями у використанні переваг міжнародного поділу праці, залученні в країну іноземних інвестицій, включенні держави до науково-технічного та інноваційного співробітництва тощо. З другого боку, воно може відіграти позитивну роль у випадках, коли зовнішні зв'язки стримують розвиток внутрішнього ринку, обмежують потенційні можливості розвитку імпорту вітчизняного виробництва, сприяють відпливу з країни національного прибутку, погіршують екологічний стан тощо. Таким чином, у перехідному періоді ефективність зовнішньоекономічної діяльності повинна розглядатися в контексті того, наскільки вона сприяє становленню цілісного народногосподарського комплексу країни. Лише після того, як усталяться основні макроекономічні параметри, до сфери міжнародної економічної діяльності можуть підключатися конкретні ланки національного виробництва та формуватись конкурентоспроможність національних товаровиробників.

Це пояснюється гіпертрофованою роллю зовнішніх економічних зв'язків щодо виробничих процесів у державі через нерозвиненість внутрішньої територіально-господарської інтеграції. Водночас зазначені зв'язки поступово змінюються за формою, змістом, структурою й масштабами під впливом закономірної орієнтації національної економіки на реалізацію національних економічних інтересів. Мова йде про те, що зовнішньоекономічні зв'язки перестають бути такими, що визначають виробничу діяльність у державі, а перетворюються на доповнюючі та похідні від виробничої діяльності конкурентоспроможних товаровиробників.

Удосконалення структури і форм зовнішньоекономічних зв'язків повинно розглядатися з точки зору становлення й підвищення ефективності народного

господарства суверенної держави. Необхідно в кожному випадку визначати, наскільки конкретний напрям зовнішньоторговельного обміну чи виробничої кооперації з іноземними партнерами відповідає не лише реалізації особистих, колективних або навіть національно-державних інтересів, але й те, наскільки вони співвідносяться з цілями формування національного механізму відтворення та утворення єдиного народногосподарського комплексу як фундаментальної основи економічної незалежності.

Таким чином, можна зазначити, що національні економічні інтереси потребують спочатку визначення, а потім – застосування ефективного механізму своєї реалізації й захисту. Визначення національних економічних інтересів має ґрунтуватися: по-перше, на сукупності цілей економічного й соціального розвитку країни на конкретному етапі; по-друге, на врахуванні наявного стану економічної сфери і переліку та змісту виявлених загроз щодо неї; по-третє, на системі певних якісних і кількісних критеріїв стану економічної сфери, які відповідатимуть вимогам сучасної ринкової економіки. Тобто сукупність національних економічних інтересів на кожному етапі соціально-економічного розвитку країни не буде незмінною, а залежатиме від наведених вище чинників. Національні економічні інтереси як поточні, так і довгострокові, мають визначатись і затверджуватись на державному рівні в складі стратегії забезпечення економічної безпеки України. Слід також підкреслити, що за нинішніх умов нерозвиненості й нестабільності економічної сфери одноразова реалізація національних економічних інтересів неможлива. Їх реалізація має бути послідовною, а її тривалість зумовлюється темпами розвитку економічної сфери та наявністю всіх потрібних для функціонування економіки ресурсів. А це, у свою чергу, вимагає визначення пріоритетних національних економічних інтересів, реалізація яких має стати першочерговою.

Дослідження впливу державної політики на конкурентоспроможність підприємств вимагає, передусім, аналізу макроекономічного аспекту функціонування державних закупівель, визначення взаємозалежності системи державних закупівель з іншими об'єктивними економічними процесами розвитку економічної системи ринкового типу господарювання. Це такі макроекономічні категорії, за допомогою яких здійснюється державне регулювання довгострокового економічного

розвитку: державні закупівлі й державні видатки в цілому, інвестиційні витрати, чистий суспільний продукт, національний дохід тощо.

З позиції макроекономіки можна стверджувати, що зростання державних закупівель збільшує рівноважний обсяг ВВП та є обов'язковою складовою сукупного попиту на товари і послуги. Ця зміна простежується через підхід «вилучення-ін'єкція», досліджений у працях представників неокейнсіанської макроекономічної школи. Згідно з цим підходом державні закупівлі, як інвестиції та експорт, є вливанням видатків. Унаслідок витікань заощаджень та імпорту відбувається зменшення споживання реального продукту, що створює потенційний розрив у видатках. Його можна заповнити ін'єкціями інвестицій, експортом та державними закупівлями. Як інвестиції, так і експорт нейтралізують витікання заощаджень та імпорту, тобто збільшення видатків на товари й послуги збільшує сукупний попит за рахунок додаткового попиту з боку держави та подальшого розширення доходів і витрат у приватному секторі. Збільшення сум державних інвестицій зумовлює збільшення валового суспільного продукту й сум податкових платежів. У результаті сектор фінансових установ акумулює більшу суму амортизаційних відрахувань, що дає йому змогу зменшити відсотки за кредитами підприємницькому сектору та збільшити обсяг приватних інвестицій. Збільшення валового суспільного продукту, який у вигляді чистого суспільного продукту потрапляє в сектор домашніх господарств, сприяє зростанню доходів населення, а це, незалежно від граничної схильності до споживання й заощадження інституційних одиниць, збільшить розмір споживчих витрат і заощаджень, що в кінцевому підсумку спричинить збільшення сукупного попиту та простимулює нове збільшення валового суспільного продукту.

Аналіз частки державних видатків у ВВП у світі дає підстави стверджувати, що в розвинених країнах сукупні урядові витрати неухильно зростають (табл. 1) [9].

Зростання цього тренда спостерігається у Великобританії й Нідерландах у 1950 – 1990 рр., у Німеччині у 80-х роках, у США в 90-х роках минулого століття, що зумовлено зсувом у бік лібералізації тандема «риннок-державна».

Нова хвиля зростання державних видатків у 2007–2010 рр. викликана економічною кризою, яка примусила уряди країн терміново рятувати провідні банки й інші вирішальні суб'єкти макроекономіки від краху. Уряду

Таблиця 1

Частка державних видатків у ВВП країн світу, %

Країна	Рік						
	1950	1970	1980	1990	2000	2007	2009
Франція	27,6	38,5	46,1	49,4	51,6	52,4	52,8
Німеччина	30,4	38,6	48,3	43,6	45,1	43,8	43,9
Великобританія	34,2	38,8	44,9	41,9	37,0	44,7	47,8
Нідерланди	26,8	43,9	57,5	54,9	44,2	45,9	46,1
США	21,4	31,6	33,7	37,1	34,2	37,4	39,0
Японія	19,5	19,4	32,6	32,0	39,0	35,8	36,4

Сполучених Штатів довелося відмовитись від ліберальних принципів і закачувати бюджетні кошти до багатьох фінансових корпорацій (Chrysler, General Motors). Практично відбувалося часткове одержавлення фінансових і промислових корпорацій. Подібне спостерігалось і в інших країнах, включаючи Росію [9].

Частка державних видатків у ВВП зростає в міру трансформації країн із таких, що розвиваються, у розвинуті. Експерти ООН підраховали, що в розвинутих країнах частка видатків, пов'язаних з розширенням соціальних функцій національних економік, у загальному обсязі витрат досягає 59,6%, у перехідних країнах – 52,3%, а в країнах, що розвиваються, – лише 23%. Проте в країнах, що розвиваються, 18,2% цих витрат припадає на економічні послуги, тоді як в перехідних країнах їх частка становила 12,2%, а в розвинутих – лише 9,6% [2]. Це означає, що на втручання в економічні процеси уряди розвинутих країн витрачали кошти, еквівалентні лише 3,5% їх ВВП, перехідних країн – 3,8%, а країн, що розвиваються, – 4,6%.

Аналіз системи впливу держави на економіку в Україні вимагає, насамперед, зіставлення основних показників здійснення державних закупівель товарів, робіт та послуг (табл. 2).

Таку ситуацію можна пояснити участю з 2007 р. на ринку державних закупівель господарських товариств із часткою державної власності понад 50 %, видатки яких держава не в змозі повністю контролювати.

Крім того, у сучасних умовах глобалізації світової торгівлі актуальним завданням для України стає здійснення програм заходів щодо підтримки експорту вітчизняних товарів. Згідно з концепціями вільної торгівлі конкурентоспроможними на світовому ринку є товари або галузі, які характеризуються порівняльними перевагами. Харчова промисловість України, наприклад, виходячи із забезпечення раціонального використання її природного, виробничого, науково-технічного, інтелектуального потенціалу, апіорі визнається конкурентоспроможною галуззю поряд з металургією, яка складає суттєву частину в експорті товарів (рис. 2).

Слід наголосити на тому, що в Україні за січень–квітень 2009 р. експорт готових харчових продуктів склав 594 935,9 тис. доларів США, що на 23,8% менше, ніж у відповідний період 2008 р. Зовнішньоторговельне сальдо було негативним і дорівнювало 22 364,4 тис. доларів США. Продукція харчової промисловості експортувалась як до країн СНД і Балтії (Росія, Казахстан, Білорусь, Молдова, Литва), так і до країни ЄС (Австрія,

Таблиця 2

Показники здійснення державних закупівель в Україні у 2005 – 2009 рр.*

Показник	Рік				
	2005	2006	2007	2008	2009
Частка державних закупівель у видатковій частині зведеного бюджету, %	14,6	22,9	41,6	29,5	33,9
Частка державних закупівель у ВВП, %	5,0	7,5	13,3	9,7	11,5
Загальна сума коштів за укладеними договорами для закупівель, млн грн	20 748,9	40 199,5	94 790,0	92 162,7	105 268,3

* Розраховано автором на підставі форм державної статистичної звітності (тендери).

Слід зазначити, що з 2007 р. по 2009 р. спостерігалось значне відхилення між передбаченою сумою коштів для закупівлі товарів, робіт та послуг й фактично витра-

ченою. Таку ситуацію можна пояснити участю з 2007 р. на ринку державних закупівель господарських товариств із часткою державної власності понад 50 %, видатки яких держава не в змозі повністю контролювати.

Іспанія, Італія). До країн СНД у січні – квітні 2009 р. було експортовано 33,7% усіх товарів, до країн ЄС – 23,2% (у січні – квітні 2008 р. відповідно 35,9% та 27,4%). Найбільші експортні поставки здійснювалися до Російської Федерації – 19,1%, Китаю – 5,2%, Туреччини – 5%, Казахстану – 4,3%, Італії – 3,4%, Білорусі – 3,3% та Німеччині – 3% від загального обсягу експорту в галузі харчової промисловості.

При цьому слід усвідомлювати, що вступ України до СОТ вже загострив проблеми багатьох галузей, у тому числі й харчової промисловості, і варіант їх розв'язання не повинен зашкодити інтересам держави, інтересам різних видів економічної діяльності та вітчизняних споживачів продукції.

Проголошений на початку 1990-х років курс на формування ринкової економіки для сільськогосподарських підприємств здобув своє втілення в поступовому скасуванні державного замовлення

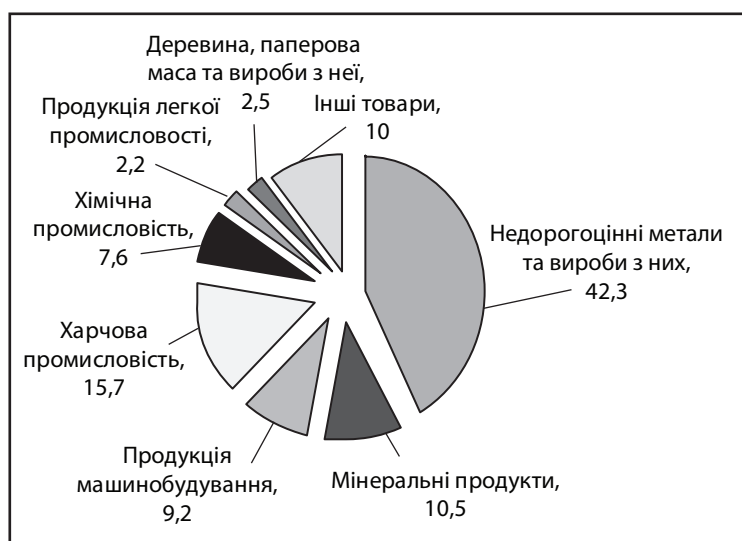

Рис. 2. Товарна структура експорту товарів у 2008 р., %

практично на всі види сільськогосподарської продукції (крім зерна) і державних дотацій та інших бюджетних виплат, повної лібералізації цін як на вироблену продукцію, так і на споживані ресурси. Це призвело до того, що держава практично самоусунулася від управління сільським господарством і харчовою промисловістю, що спричинило дезорганізацію господарського життя і, як наслідок, зниження обсягів та зміну структури реалізації продукції сільського господарства, зокрема на переробних підприємствах. За останні п'ятнадцять років обсяги сільськогосподарської продукції в країні зменшилися на 36,6%, у тому числі продукції рослинницьких галузей – на 18%, тваринницьких – на 64,4%. Середні ціни реалізації сільськогосподарської продукції за період із січня по травень 2009 р. зросли майже за всіма видами продукції, крім молока, молочної продукції та яєць, що неминуче призвело до збільшення витрат на виробництво продуктів харчування і, відповідно, їх вартості.

Зростання державних закупівель збільшує рівноважний обсяг ВВП, що, у свою чергу, стимулює соціально-економічне зростання в країні. Іншим предметним доказом впливу державного фінансування на ВВП і соціально-економічне зростання в цілому може стати порівняльний аналіз динаміки ВВП та державних закупівель, які є складовою державних витрат. Протягом 1996 – 2008 рр. спостерігається поступальне зростання державних закупівель і державних видатків загалом, у результаті чого зростає ВВП. Проте зменшення державних видатків на 1,81 млрд грн у 2009 р. спричинило падіння ВВП більше ніж на 35 млрд грн.

В економічному аспекті державна закупівля становить значну частку ВВП в усіх країнах з ринковою економікою. У країнах Європейського Союзу на державні закупівлі в середньому припадає 10 – 15% ВВП [2]. В Україні частка державних закупівель становить удвічі менше – 6 – 7%, і лише в 2007 р. спостерігалось зростання частки до 13,3%. Проте така ситуація не свідчить про зростання ролі держави у створенні ВВП, оскільки у 2007 – 2008 рр. згідно зі змінами до чинного законодавства в тендерних торгах брали участь акціонерні товариства з часткою державної власності понад 50%. Проте збільшення видатків у реальний сектор економіки позитивно позначається на зростанні ВВП, що, у свою чергу, стимулює соціально-економічний розвиток країни.

ВИСНОВКИ

Наявність конкурентних переваг ще не означає їх автоматичної реалізації, особливо в сучасних умовах твердої міжнародної конкуренції. На перший план виходить міжнародна економічна конкурентоспроможність. Конкурентоспроможність можна визначити і як здатність країни розробляти й виробляти відповідні товари та послуги вищої, ніж в інших країнах, якості або ж за цінами нижчими, ніж у конкурентів. У більш широкому розумінні конкурентоспроможність можна визначити як здатність господарства країни створювати умови для поліпшення своїх світових господарських зв'язків, постійного пристосування до динамічної світової ситуації,

до вироблення науково обґрунтованої господарської стратегії й політики.

Крім того, державні закупівлі є потужним інструментом у системі державного регулювання національної економіки. З одного боку, державні установи й державний сектор економіки в цілому виступають потужним ринком збуту для вітчизняних товаровиробників всіх форм власності. З другого боку, збільшуючи або зменшуючи обсяги закупівель товарів, робіт та послуг за державні кошти, держава має змогу стимулювати чи стримувати розвиток економіки. У цьому контексті державні закупівлі розглядаються як інвестиційні ресурси, за допомогою яких відбувається фінансування окремих підприємств і галузей. Одним із можливих підходів до розробки стратегії позитивних макроекономічних зрушень, зокрема, формування конкурентної економіки України є розроблення ефективного механізму державного регулювання національної економіки. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Новицький В. Є.** Міжнародна економічна діяльність України : підруч. / В. Є. Новицький. – К. : КНЕУ, 2003. – 948 с.
2. Правові та практичні аспекти державних закупівель в Україні : метод. посіб. / Мінекономіки України. – К., 2002. – 252 с.
3. **Портер М.** Международная конкуренция (конкурентные преимущества стран) / Под ред. В. Д. Щетинина. – М. : Международные отношения, 1993. – 896 с.
4. **Портер М.** Конкуренция / пер. с англ. : учеб. пособие. – М. : Вильямс. – 2010. – 592 с.
5. **Онищенко В. О.** Економіка та організація інноваційної діяльності: Теорія і практика організаційно-економічного управління проектами та бізнес-планування в інноваційній сфері : навч. посіб. / В. О. Онищенко, О. В. Редкін, А. С. Старовірець, В. Я. Чевганова. – Полтава, ПолтНТУ, 2008. – 241 с.
6. **Єрмошенко М. М.** Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. / М. М. Єрмошенко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – 2001. – 309 с.
7. **Гальчинський А. С.** Основи економічних знань / А. С. Гальчинський, П. С. Єменко, Ю. І. Палкін. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Вища школа. – 2002. – 543 с.
8. **Шлемко В. Т.** Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення. Монографія. / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько. – К. : НІСД. – 1997. – 144 с.
9. **Maddison A.** Dynamic Forcer in Capitalist Development: A Long-Run Comparative View. – Oxford: Oxford University Press. – 1991. – P. 77; OECD Economic Outlook. June 1990. Reference Table 15; Ibid. June 2010. Appendix Table 25.